

תשובות קצרות

1. זמן תענית גשמים / הרב יהודה הלוי עמיחי

שאלה | א. נאמר שאם הגיע י"ז בחשוון ולא ירד גשם, מתחילים בתענית. איזה גשם קובע לתענית; האם גשם שירד לפני סוכות או לפני ז' במרחשוון נכנס למניין ירידת הגשמים ופוסט מן התענית, או שמא רק גשם שירד לאחר ז' במרחשוון פוסט ממנה?
ב. מצב המים הכללי במדינת ישראל אינו טוב. התחזיות 'מנבאות' שגם השנה לא ירד מספיק גשם. האם אין מקום להתחיל בתהליך קביעת תעניות ובקשת גשם מיוחדת בתפילה?

ג. האם אפשר לומר את בקשת הגשם המיוחדת בתפילה גם בעבור אזור אחד שיש בו מיעוט גשמים?

תשובה | נאמר במשנה (תענית י ע"א): 'הגיע י"ז במרחשוון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענין ג' תעניות'. הרמב"ם (הל' תענית פ"ג ה"א) הביא את המשנה אבל שינה מעט בלשונה:

הרי שלא ירדו להם גשמים כל עיקר מתחילת ימי הגשמים, אם הגיע שבעה עשר במרחשוון ולא ירדו גשמים מתחילת ת"ח בלבד להתענות שני, חמישי ושני, וכל התלמידים ראויין לכך.

הרמב"ם דייק שלא ירדו גשמים כל עיקר, ומשמע מכאן שאם ירדו גשמים ואפילו לא בכמות גדולה, מכל מקום נחשב ירידת גשמים. כמו כן הרמב"ם הוסיף 'מתחילת ימות הגשמים', משמע שאם ירדו גשמים קודם ימי הגשמים ולא בימות הגשמים צריך להתענות, אבל אם ירדו בימי הגשמים אין צורך להתענות.¹ השאלה היא: מהם 'ימות הגשמים'?

הגמרא (תענית ו ע"א) מביאה את זמני הרביעה² של הגשמים: יש שלושה זמני רביעה (בכירה, בינונית, אפילה), אלא שנחלקו אימתי זמני ירידת הגשמים. סיכום השיטות הוא כדלהלן:

1. בשו"ע, או"ח סי' תקע"ה סעי' א, חזר ללשון המשנה והשמיט את דיוק הרמב"ם, אבל לא נראה שיש נפק"מ להלכה בין השו"ע ובין הרמב"ם.
2. עונת הגשמים מתחלקת לשלוש עונות, כל אחת היא רביעה. מתחילת רביעה ראשונה שואלים גשמים.

אפילה	בינונית	בכירה	
י"ז מרחשוון	ז' מרחשוון	ג' מרחשוון	רבי מאיר
כ"ג מרחשוון	י"ז מרחשוון	ז' מרחשוון	רבי יהודה
ר"ח כסלו	כ"ג מרחשוון	י"ז מרחשוון	רבי יוסי

היה מקום ללמוד מזמני הרביעה של הגשם לימות הגשמים שמשעת רביעה ראשונה מתחילים 'לשאול' על הגשמים (ותן טל ומטר). אבל נראה שהגדרת ימי הגשמים לא שייכת לזמני הרביעות. זמני הרביעה הם זמני ירידת היורה, אבל 'ימות הגשמים' הוא מושג רחב יותר. וכך כותב הרמב"ם (הל' תפילה פ"ב הט"ו): 'כל ימות הגשמים אומר בברכה שניה מוריד הגשם'. מכאן שימות הגשמים הם מהיום שבו מזכירים גבורת גשמים, לאמור שמיני עצרת. מכאן אנו למדים שאם היה גשם לאחר שמיני עצרת, אין היחידים צריכים להתענות ב"ז מרחשוון.

ב. נראה שהרבנות הראשית היא האחראית על החלטות ותקנות ציבוריות, ועליה מוטל לתקן תפילות ותעניות, אבל מאידך גיסא נראה דבר פשוט שכל יחיד יכול באופן עצמאי להתחיל ולהתפלל. במיוחד אם יש מקום שזקוק ביותר לגשם, יחיד יכול להתחיל להתפלל על הגשמים בברכת 'שומע תפילה', כדין כל צורכי האדם שמבקש ב'שומע תפילה'.

2. ספרי קודש ישנים כמעשר כספים / הרב יהודה הלוי עמיחי

שאלה | יש לי סט ספרי קודש שאני רוצה לשדרג למהדורה טובה יותר. האם אפשר לתת את הספרים הישנים כמעשר כספים במקום כסף בשווי ערכם ב"ד שנייה, ועל הכסף שאני כאילו 'מזכה את עצמי' להוסיף עוד סכום ולקנות לעצמי סט חדש?

תשובה | תחילה יש להעיר שה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' ער סעי' ב) כתב:

והאידינא מצוה לכתוב חומשי תורה ומשנה וגמרא ופירושיהן, ולא ימכרם אם לא ללמוד תורה ולישא אישה.

ה'שלחן ערוך' סובר שכיוון שאנו פוסקים כדעת הרא"ש שהיום מצוות כתיבת ספר תורה היא גם בספרים שעוסקים בפירוש התורה ולא דווקא ספרי תורה גמורים, יש לספרים אלו גם דין ספר תורה שאסור למכור אלא לצורך נשיאת אישה ולימוד תורה.³ אמנם ה'בית יוסף'⁴ כתב שאפילו לדעת הרא"ש מותר למכור ספרי קודש, אבל ה'שלחן ערוך' (שם) נטה לאסור, וכן פסק ה'מגן אברהם'.⁵

בספר 'תפארת משה'⁶ כתב שבספר תורה של יחידים לכו"ע מותר למכור, בהסתמך על סברתו של רבנו מנוח שבימינו לוקחים ספרי קודש על מנת למכור, לכן יכול למכור ספרים של יחידים ולא ספרים של ציבור. בספר 'פלא יועץ'⁷ כתב שאסור למכור ספרים

3. מגילה כז ע"א; רמב"ם, הל' ספר תורה פ"י ה"ב.

4. בית יוסף, סי' רמח אות ז.

5. מגן אברהם, או"ח סי' קנג ס"ק כג.

6. תפארת משה, יו"ד סי' ער.

7. פלא יועץ, אות ס ערך ספר.

אפילו אם יש לו כפולים או שאינו יודע לקרוא בהם, אבל התיר למכור על מנת לקנות ספרים אחרים; וכן כתב הט"ז.⁸

לדינא נראה שיש מקום להתיר בימינו מכירת ספרי קודש של יחידים כדי לקנות ספרים אחרים, אף על פי שיש שהחמירו בכך, בפרט שבימינו אין אנשים קונים ספרים על מנת למכור, אך מכל מקום כיוון שמדובר באיסור דרבנן אפשר להקל.⁹

בגד"ד בעל הספרים רוצה למכור כדי לקנות טובים יותר, והשאלה היא אם יש בכך הידור וסניף להיתר מכירת הספרים. אבל כבר כתב ה'פתחי תשובה'¹⁰ שספר תורה יפה יותר אין בו דין 'מעלין בקודש', מכיוון שדין 'מעלין בקודש' שייך רק כשיש קדושה עצמית גבוהה יותר, אבל יופי והידור אינם מדד להעלאת הקדושה. ומכל מקום, כאמור, אפשר להתיר מכירת ספרי קודש לצורך ספרי קודש אחרים.

בנידון דידן רוצה השואל לתת את ספריו הישנים כמעשר כספים לפי ערך 'יד שנייה', וכאן לכאורה נראה שאין זה מוגדר כמכירת ספרים לקניית חדשים, אלא השתמשות בספרים כערך כספי, ונראה שאין ראוי לעשות כן, ובייחוד שכששמים את ספרי הקודש לפי ערך 'יד שנייה' יש זלזול גדול בספרי הקודש.

לכן נראה שלא ראוי להעריך את הספרים בערך 'יד שנייה' ולהשתמש בהם כמעשר כספים.

3. זרעים שקיים ספק אם נבטו תחת הגפן / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | גיליתי שישנה בעיה להניח עציץ עם זרעים תחת גפן אחת. זכור לי שלפני כמה שנים הנחתי בכיור הצמוד לגפן עציץ עם זרעים להנבטה. אני לא בטוח בוודאות שהגפן אז סוככה עליו. מה עליי לעשות?

תשובה | כיוון שהשאלה היא על מה שהיה לפני כמה שנים – מסתבר שהדיון למעשה הוא רק לגבי הגפן – כי התוצרת עצמה כבר לא קיימת.

א. אכן, ברור שאסור לזרוע תחת גפן בין בעציץ נקוב ובין בעציץ שאינו נקוב בכל האופנים ובכל עונות השנה.

ב. בדיעבד, אם העציץ היה מונח רק בחורף, בזמן שאין ענבים בגפן משלב הבוסר עד שלב גמר הגידול – התוצרת בוודאות לא נאסרה. אולם גם בעונה שיש ענבים בגפן – אמנם במקרים מסוימים גם הזרעים וגם הגפן נאסרים, אך במקרים מסוימים הגפן אינה נאסרת.

ג. כיוון שכאן קיים ספק אם בכלל הייתה זריעה תחת הגפן ניתן להקל בדיעבד, משום שהתוצרת לא נחשבת תוצרת של איסור בצירוף ספקות נוספים.

ד. כיוון שלא ברור משאלתך אם הספק מתייחס למציאות של זריעה בעציץ נקוב או בעציץ שאינו נקוב, נחלק את התשובה לשניים, כדלהלן.

8. ט"ז, אר"ח סי' קנג סוף אות א.

9. סוחרים ודאי יכולים למכור, כיוון שמעיקרא קנו על מנת למכור ולא כספר לימוד.

10. פתחי תשובה, י"ד סי' ער ס"ק ו.

א. ספק הנבטה בעציץ שאינו נקוב תחת גפן

לגבי התוצרת שבעציץ; אם העציץ שהיה מונח בכיור היה עציץ שאינו נקוב, לדעת הרמב"ם¹¹ והרבה פוסקים הן הגפן הן הזרעים או הירקות מותרים בדיעבד.¹² אך גם לדעת הפוסקים שאוסרים את הגידולים מדרבנן,¹³ מכל מקום במקרה הנידון יש להקל משתי סיבות:

סיבה ראשונה היא שכיוון שמדובר בעציץ שאינו נקוב, שבו יש מחלוקת מפרשים אם הגידולים נאסרו מדרבנן או שלא נאסרו, הרי שמדובר כאן במחלוקת באיסור דרבנן, וניתן להכריע בה כדעת המקלים על פי הכלל 'ספק דרבנן לקולא'.

סיבה שנייה היא שבמקרה הנידון קיים ספק אם בכלל הגפן אכן סוככה על הנבטים, וייתכן שגם האוסרים בהנאה גידולים של עציץ שאינו נקוב תחת הגפן במקרה זה יודו שאין לאסור מחמת הספק.

ב. ספק הנבטה בעציץ נקוב תחת גפן יחידה

אמנם גם על הצד שמדובר בעציץ נקוב, למעשה ניתן להתיר את התוצרת בדיעבד (אם היא קיימת), משום כמה ספקות.

א. כלל לא ברור אם נעשתה כאן זריעה תחת גפן, כי ייתכן שלקחת עציץ עם זרעים שהתחילו לנבוט ורק אז הנחת אותו תחת הגפן. במקרה כזה הגידולים נאסרים רק אם הם המשיכו לגדול בתוספת של 1/2% בגידול (1/200), וזאת רק לאחר שנודע לך שיש כאן גידולי איסור.

ב. גם אם הייתה פעולה של זריעה תחת גפן, מדובר בגפן אחת, ויש הסוברים שעציץ נקוב אינו אוסר את התוצרת אלא אם היא נעשתה בכרם שלם שיש בו לפחות ה' גפנים שנטועות בשתי שורות של 'שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאת זנב' – כלומר שתי גפנים בכל שורה והחמישית נטועה בהמשך השורה השלישית או משוכה החוצה מול המרווח שבין השורות.

ג. גם לפוסקים שאוסרים את התוצרת באכילה גם תחת גפן בודדת, עדיין יש הסוברים שזריעה בעציץ נקוב של מין אחד בלבד אינה אוסרת, אלא אם כן נזרעו שם שני מיני זרעים.¹⁴

ד. בכל מקרה גם אם הזריעה הייתה באדמה תחת הגפן – יש הסוברים שהתוצרת אינה נאסרת אלא אם כן הייתה זריעה ב'מפולת יד' יחד עם הגפן.¹⁵ חשוב לציין שמדובר כאן בכמה ספקות בזריעת כלאיים בעציץ נקוב, שלדעת חלק מהראשונים איסור הזריעה בו הוא איסור דרבנן.¹⁶

11. רמב"ם, הל' כלאיים פ"ה הט"ז.

12. עפ"י חוקות הארץ, ח"ב פ"ה הט"ז אות ד והע' 15.

13. שם, הע' 16.

14. חוקות הארץ שם אות ה והע' 26.

15. ביאר הגר"א, יו"ד סי' רצו ס"ק ז.

16. עי' חוקות הארץ, פ"ה הט"ז אות ה והע' 23–25.

לאור כל האמור, ניתן להתיר את התוצרת בדיעבד, אך ודאי שבכל הסברות הנ"ל שהבאנו אין כדי להקל ח"ו בזריעה לכתחילה בעציץ תחת גפנים.

4. נטיעה לצרכי גידור באופן חלקי / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | אדם שתל עץ פרי בפיתת חצרו לסתום פרצה בגדר המהווה חיץ בינו לבין רשות הרבים. בשעת הנטיעה הוא התכוון לקטוף ולאכול בעתיד מהפירות הגדלים בחלק העץ הפונה לרשותו ולא מהחלק הפונה לרשות הרבים. האם חל איסור ערלה על הפירות הגדלים כלפי רשות הרבים?

תשובה | עצי פרי שניטעו שלא למטרות אכילה אלא למטרות בנייה, הסקה או גידור השטח וכדו'¹⁷ – הפירות מותרים באכילה, וכן נפסק להלכה ברמב"ם¹⁸. אולם בירושלמי הובאה דעה שהפירות מותרים אך ורק אם ניכר מבחינה חיצונית שהעץ לא ניטע לצורכי מאכל. דעה זו לא הובאה להלכה לא ברמב"ם ולא ב'ספר החינוך'¹⁹, אך היא הובאה בר"ש וברא"ש²⁰ ובחלק מהמפרשים וכן בטור וב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' רצד סעי' סעי' (ג):

הנוטע אילן מאכל ואין דעתו לצורך אכילה, אלא להיות גדר לשדה או בשביל העצים לשרפן או לבניין, פטור. **והוא שיהא ניכר שאינו לצורך אכילה**, כגון אם הוא לשריפה שנטען רצופים ואינו מרחיק בין אילן לאילן כראוי, ואם הוא לבניין שמשפה הענפים כדי שיתעבו, **ואם לגדר שהוא במקום שצריך לגדור...**

יש לציין שלא רק שורה של עצים הנוטעה בצפיפות כ'גדר חיה' נחשבת כהיכר של נטיעה לסייג, אלא גם כשנטעו עץ בודד בפרצה שבגדר נחשב הדבר כנטיעה לסייג.²¹ אמנם במקרה המדובר רק חלק מהעץ שפונה כלפי החצר ניטע לצורך אכילה וחלקו שפונה כלפי רשות הרבים מיועד לגידור, אך להלכה נפסק שגם במקרה כזה על הפירות שגדלים בחלק המיועד לסייג לא חלים דיני ערלה.²² למעשה במקרה הנידון, שהעץ ניטע כהשלמת גדר הקיימת בין החצר הפרטית לרשות הרבים, מתוך מטרה לאכול רק

17. ערלה פ"א מ"א.

18. רמב"ם, הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"י ה"א.

19. ספר החינוך, פרשת קדושים מצווה רמו.

20. ר"ש ורא"ש בפירושם למשנה ערלה פ"א מ"א; וכתב המנחת חינוך, מצווה רמו אות ב, שנראה שהצורך בהיכר שזה ניטע לסייג וכדו' הוא רק מדרבנן; אולם החזו"א, זרעים דיני ערלה אות יג, מסתפק בדבר שאולי זהו תנאי מהתורה, שהרי באופן עקרוני כל נטיעה בשנים הראשונות אסורה, וכדי להפקיע איסור זה לא די במחשבה אלא גם במעשה, ותנאי זה יכול להתקיים אך ורק אם יש היכר באופן הנטיעה כפי שפירש הירושלמי.

21. כפשת השו"ע, שם; חזו"א דיני ערלה אות יג; וכן מוכח מהמעשה בחסיד שהובא בגמ' שבת קנ ע"ב.

22. כדעת רבי יוסי במשנה ערלה פ"א מ"א. אמנם הרמב"ם בפירושו למשנה כתב שאין הלכה כר' יוסי, אך במהדורה בתרא של הפירוש (עי' פיה"מ לרמב"ם, מהד' הרב קאפח) וכן בהל' מע"ש ונט"ר פ"י ה"א, פסק הרמב"ם כר' יוסי. וכן פסק השו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' כג. ייתכן שרבי יוסי אינו חולק על ת"ק אלא רק מפרש דבריו, עי' כס"מ, הל' מע"ש ונט"ר פ"י ה"א; התוס' יו"ט פ"א מ"א; והרש"ש ערלה פ"א מ"א ד"ה בר"ש. וייתכן שפסקו כרבי יוסי כי הירושלמי דן בדבריו; עי' הון עשיר פ"א מ"א ד"ה רבי יוסי.

מהפירות הגדלים כלפי החצר הפרטית, דינו כעץ שניטע לסייג באופן חלקי, והפירות הגדלים בחלק הפונה לרשות הרבים מותרים באכילה גם בשלוש השנים הראשונות. אלא שמן הראוי לסמן את שני חלקי העץ, על מנת שלא להיכשל באכילה של פירות מהחלק השני של העץ.²³

5. הפרשת חלה מעיסת כוסמין ועיסת חיטים / הרב יואל פרידמן

שאלה | אישה רצתה ללוש שתי עיסות כוסמין שבכל אחת מהן 1 ק"ג ולצרף אותן בהמשך כדי להתחייב בחלה. תוך כדי מעשה התברר שאין לה מספיק קמח כוסמין לעיסה השנייה, ולכן עירבה בעיסה השנייה קמח חיטים, אך דא עקא שבתה אינה יכולה לאכול לחם חיטים מטעמי בריאות. האם תצרף האישה את שתי העיסות ותתחייב בחלה אם לא?

תשובה | יש בצירוף שתי בעיות: א. הפרשה בשני מינים של קמח. ב. הקפדה על התערובת. א. אמנם אין להפריש חלה משני מינים, ולכן לדוגמה אי אפשר להפריש מעיסה של חיטים על עיסה של שיפון, וכן אי אפשר לצרף עיסה של חיטים עם עיסה של שיפון. אך בחיטים וכוסמין הדין שונה, שכן הכוסמין נחשב כעין מין חיטים (לעניין זה),²⁴ ולכן מבחינה זו אפשר לצרף את שתי העיסות.

ב. מכיוון שהאישה מקפידה ואינה רוצה בתערובת שתי העיסות,²⁵ גם אם זו הקפדה סובייקטיבית, וגם אם הקפדתה היא בגלל בתה, מכל מקום אין העיסות מצטרפות. לכן אף שבדרך כלל אין ללוש עיסה פחות מכשיעור כדי להיפטר מחיוב חלה,²⁶ במקרה זה אין לצרף את העיסות. אמנם יש להיזהר לאחר האפייה לא לשים את כל העיסות בסל אחד, מפני שיש דעות בפוסקים שהעיסות מצטרפות ואפילו שהיא מקפידה על תערובת העיסות, כי אין ההקפדה קפדנית כל כך עד כדי שהעיסות לא תיגענה זו בזו.²⁷

6. ברכה על שריפת חלה / הרב נתנאל אורבך

שאלה | מן התורה מצווה להפריש כמות כלשהי מעיסה שיש בה שיעור להפרשת חלה ולתת אותה לכהן. בימינו, כיוון שהחלה טמאה ואין אפשרות לתת אותה לכהן, יש לשרוף אותה כדין תרומה טמאה.²⁸ שרפה זו הינה מצווה: 'כשם שמצווה לשרוף הקדשים שנטמאו, כך מצווה לשרוף את התרומה שנטמאת'. נשאלת השאלה: כיוון ששרפה זו מצווה היא, הרי שיש לברך על מצווה זו, ומדוע לא מצאנו ברכה על כך?

תשובה | נחלקו הראשונים בביאור מצוות שרפתן של תרומה וחלה: לדעת רש"י²⁹ הסיבה

23. עפ"י ירושלמי פ"א ה"א: 'כיצד הוא יודע א"ר יונה מביא זמורה ומסיים עד כאן לסייג; ועי' חזו"א, ערלה סי' א ס"ק ח ד"ה כיצד; ועי' בספר עין השדה, עמ' קעב סעי' יא.

24. שו"ע יו"ד סי' שכד סעי' ב. אך אם שתי העיסות הן כשיעור, והאחת מחיטים והאחרת מכוסמין, אין להפריש מעיסה אחת על העיסה האחרת, עי' שו"ע יו"ד סי' שכד סעי' ב.

25. רמ"א, יו"ד סי' שכו סעי' א.

26. שו"ע, יו"ד סי' שכד סעי' יד.

27. נהוג לפסוק שדי בהקפדה על התערובת וכדברי הרמ"א, שם; אך עי' לקט העומר, פ"ו הערות כג, ל-לא.

28. בבלי שבת, כה ע"א; יבמות, עד ע"א; ראה גם: תמורה, פ"ז מ"ה.

29. רש"י, שבת כג ע"א ד"ה שמצוה; שם, כה ע"א ד"ה מצוה; תמורה לד ע"א ד"ה כל הנשרפין; רע"ב,

היא חשש מתקלה, שמא יאכלו את התרומה והחלה, ולפי זה אין החיוב דווקא בשרפה.³⁰ לדעת התוספות מצוות שרפת תרומה טמאה היא דווקא בשרפה ולא באופני כילוי אחרים.³¹ לדברי הרב יוסף ענגיל³² ההשלכה ממחלוקת זו היא חובת הברכה על שרפת תרומה טמאה: לפי רש"י אין לברך על מצווה שיסודה בחשש תקלה, ואילו לפי התוספות יש לברך, כי היא 'מצווה עצמותית'.³³ לאור הנ"ל, כיוון שהראשונים נחלקו בהקשר ליסוד מצוות שרפת החלה, אין לברך משום 'ספק ברכות'. אולם הרב יוסף שאול נתנזון³⁴ כתב שגם לרש"י, שהשרפה מחשש תקלה, היה מקום לברך כשם שמברכים על עירובי חצרות,³⁵ אף שמטרת העירוב שלא יוציאו מרשות לרשות.³⁶ הרב משה פיינשטיין³⁷ מיישב שאין לברך ברכת המצוות על מצווה שעשייתה אינה בשלמות. לדבריו, כיוון שמעיקר הדין חובה על המפריש חלה לתת אותה לכהן, אלא שבזמן הזה הכהנים טמאים, ע"כ שורפים את החלה ואין נותנים לכהן. לכן אין מברכים על השרפה שיסוד חיובה נובע ממציאות שאינה אידאלית.

7. הפרדה בין שתי חצרות / הרב אריאל בראלי

שאלה | שכני ואנוכי רוצים לשנות את הייעוד של החניה האחורית שלנו, לגדר אותה מסביב ולהשתמש בה כחצר פרטית. ישנו ויכוח על הפרדה בין החצרות: הוא מעוניין שאשתתף עימו בבניית קיר, ואני מסכים רק לגדר פשוטה.

- תמורה פ"ז מ"ו; ראה: שו"ת בית יצחק (שמלקיש), או"ח סי' יח אות ו, שהוכיח מדברי רש"י, בכורות יב ע"ב ד"ה חלה.
30. תוספות, שבת כה ע"א ד"ה כך. לשיטת רש"י ניתן להאכיל תרומה טמאה לכלבים במקום לשרפה, רש"י (ביצה כז ע"ב ד"ה חלה; פסחים מו ע"א ד"ה כיצד; שבת קכו ע"ב ד"ה מפנין תרומה); מנחת חינוך, מצווה קמו אות ז.
31. תוספות, שבת כה ע"א ד"ה כך. לשיטתם לא ניתן להאכיל תרומה טמאה לכלבים, תוספות, ביצה כז ע"ב ד"ה ועל; רמב"ן, שבת קכה ע"ב, וסיים: 'ודברי רש"י ז"ל בכאן אינן אלא מן המתמיהין; אליהו רבה, פרק יג.
32. גיליוני הש"ס, שבת כה ע"א.
33. על שיטת התוספות יש לשאול מדוע לא מצאנו ברכה על שרפת חלה ותרומה טמאה, ראה: ראבי"ה, ח"א, שו"ת סי' קנד, שהקשה כע"ז במצוות שרפת נותר מבשר הקודשים. בדבריו ראה: גיליוני הש"ס, ברכות מב ע"א; תועפות ראם, סי' תלו אות א. ביישוב קושייתו, ראה: שו"ת שואל ומשיב, מהדורה רביעאה סי' ריט ד"ה והנה המעיין; הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' רטו ענף ד; דברות משה, פסחים סי' ט ענף ב).
34. שו"ת שואל ומשיב, מהדורה רביעאה סי' ריט ד"ה והנה לעניין.
35. ראה: שו"ע, או"ח סי' שצה סעי' א; טור, או"ח סי' שצה.
36. ראה: שו"ת מחזה אברהם (שטיינברג), או"ח סי' לח ד"ה ולדעתי, שפשוט לו שכהן המדליק נר חנוכה בשמן תרומה טמאה 'צריך לברך על הדלקת נר חנוכה וגם על שריפת שמן תרומה שנטמאת... כיון דאיכא מצווה בשריפתה'.
37. שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' רטו ענף ד.

תשובה | המקרה שלכם נידון במשנה הראשונה במסכת בבא בתרא, ושם נאמר שמפני 'היזק ראייה' צריכים השכנים לממן יחד מחיצה המסתירה את שימושי החצר. אולם בימי חז"ל החצר שימשה לצרכים רבים, וחלקם היו דברים שבצנעה, וכיום עיקר השימוש הוא בבית, ובחצר ישנם שימושים מועטים.³⁸ השאלה היא: האם שינוי המציאות משנה את הדין? יש שכתבו כי כיום 'היזק ראייה' שייך רק על שימוש בתוך הבית ולא בחצר, ולדבריהם די בגדר כל שהיא לחצוץ בין החצרות.³⁹ אולם מדברי הראשונים נראה ש'היזק ראייה' קיים גם כאשר השימוש הוא מועט, כגון אכילה בחצר לעיתים רחוקות.⁴⁰ כמו כן ישנה טענה שהחוק יצר מנהג שכיום אין מקפידים על הזק ראייה, נראה שבמקרה הזה שהיעוד החוקי של השטח היה חניה אין טענה זו רלוונטית. וכעין זאת כתב בספר 'משכן שלום' (מילואים ד, ד) לגבי שכונות חדשות שתכננו שם שטחים פנויים בין הבניינים שאז האוויר והשטחים הסמוכים לחלונות משועבדים להם כי על דעת כן נבנו ונמכרו. אולם באופן שאחד פתח חלון בצורה לא מקובלת ולא מתוכננת, אין האוויר שלפניו משועבד. מסקנה - ישנה זכות לבנייה משותפת של מחיצה עמידה המונעת 'היזק ראייה'.⁴¹

8. שירות קייטרינג לחתונה אסורה / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני בעל חברת שירותי הסעדה (קייטרינג), וברצוני לשאול: האם יש בעיה הלכתית לספק אוכל לחתונה אסורה (חתונת שני גברים)?

תשובה | באופן כללי שאלתך שייכת לאיסור לסייע לדבר עבירה, ובתחום זה מומלץ להימנע מכל שיתוף פעולה עם בעלי אירועים אלו.⁴² אולם אם יש לך הכרח כלכלי, אז על פי הדין הדבר מותר, היות שאינך נותן חפץ של איסור לידי עוברי עבירה.⁴³

38. רש"י, בבא בתרא ב ע"א ד"ה השותפין: 'יש להן חצר בשותפות ובתי שניהן פתוחין לתוכו וכל חצירות ששנו חכמים לפני הבתים הן **ורוב תשמישן בחצר**'. וכן דייק מהר"ם בדבריו אולם בשיטה מקובצת פירש אחרת את דברי רש"י.

39. אתר פסקים, 'כפייה לבניית מחיצה בין חצרות', בית דין מצפה יריחו, הדיינים - הרב פז, הרב קרויזר. וכן משמע בחז"א ב"ב סי' יב ס"ק ג: 'אין אנו רגילים בשימוש צנוע בחצר וסתמא הוא על דעת לפתוח חלון'.

40. שו"ת הרשב"א, ח"ג סי' קפ: 'פעמים הנשים עושות שם מלאכתן וכן אוכלים שם בקיץ; וכן בתשובת הרא"ש, כלל יח סי' טו: 'בגין שיש בהם קצת תשמיש' ישנו היזק ראייה. וכן הסיק הרב לביא בספרו עטרת דבורה, סי' כה, וכן בספר חישוקי חמד בבא בתרא ב ע"א בשם הרב אלישיב: 'גם בזמנינו יש לנהוג כתקנת חז"ל בעשיית מחיצה בין חצרות פרטיות, שלא לעקור תקנתם'. בייחוד לטעם שהיזק ראייה אינו משום מניעת שימוש אלא נזק הגוף הפוגע בפרטיות ומבייש את חברו (חידושי הרמב"ן בבא בתרא ב ע"א ותשובת הרמב"ם המובאת בפרוש מגדל עוז, להל' שכנים פ"ב הט"ז, 'היזק ראייה שהוא היזק גדול ודאי שיראה אדם חבירו בעת שהוא עומד ויושב ועושה צרכיו'). מסתבר שנוק זה קיים גם כאשר אינו משתמש תדיר.

41. חז"א, בבא בתרא סי' א ס"ק יב, כתב שאין להעמיס לבנות כותל בהוצאה מרובה, אלא די בכותל ממוצע שימנע היזק ראייה, רק לא מחומרים זולים שיצטרך תיקונים כל העת, והדבר מסור לחכמים לקבוע לפי ראות עיניהם.

42. אף שמבחינה הלכתית אין שום משמעות לטקס הזה, ולכאורה אין כאן מסייע עוברי עבירה, כי הם חיים יחד גם בלעדיו. אולם הבעיה היא מתן לגיטימציה ציבורית לדבר איסור. וכבר כתב רבי יצחק עראמה בפרושו 'עקדת יצחק' לפרשת וארא שער כ: 'החטא הקטן כשיסכימו עליו הרבים והדת ניתנה

9. הפחתה בכמות הסחורה ללא ידיעת הלקוח על חשבון קיזוז חוב קודם / הרב אריאל בראלי

שאלה | האם ניתן להתקזז עם לקוח על חוב קודם ללא ידיעתו? הוא חייב לי 1000 ₪, ואני רוצה להוריד לו באירוע הבא מכמות המשקאות וכדומה ללא ידיעתו.
תשובה | ישנם תנאים לעשיית דין עצמית. ראש לכולם הוא למצות את הדרך הישרה לגביית החוב. אם כבר עברת את השלב הזה והלקוח אינו משלם, אזי מותר לך להתקזז גם בדרך של ערמה, ובתנאי שישנה הוכחה ברורה לקיום החוב.⁴⁴

10. ריח רע בדירה שכורה / הרב אריאל בראלי

שאלה | שכרתי דירה עליינה בבניין, ולאחר זמן התפשט ריח רע של נבלה בדירה. התברר שבמרווח שבין הרעפים לגג ישנו מרבץ גדול של צואת יונים ואף של שלדי ציפורים. מי צריך לשאת בהוצאות הניקוי?

תשובה | החובה של המשכיר לתת בית ראוי למגורים וכן לתחזק את הדברים הקבועים בבית, המצריכים תיקון של אומן.⁴⁵ ריח הנגרם מיונים הינו דבר חיצוני לבית, ולכן המשכיר אינו חייב בו.⁴⁶ מנגד, אין זה נזק מקרי, אלא הוא קשור בטבורו לצורת המבנה של הבית הגורמת להצטברות יונים, וניתן לראות את הנזק קשור לתחזוקת הבית. למעשה ניתן להבחין בין שני סוגי בניינים: א) בניין שבו הנזק של היונים הוא קבוע ודורש התייחסות מדי זמן, ואז יש להניח כי המשכיר מודע לבעיה ובאחריותו לדאוג שניתן יהיה לגור בבית, וכשם שמשלם על צינור ביוב שהתקלקל.⁴⁷
 ב) בניין שבו הבעיה אינה שכיחה, יש לראות בהצטברות הזו דבר מקרי ואז 'מזלו של השוכר גרם', ומוטל עליו להתמודד עם בעיה זו.

בבתי דיניהם שלא למחות בו, הנה הוא זימה ועוון פלילי וחטאת בקהל כולו; דהיינו הלגיטימציה הציבורית הופכת אותו לחמור ביותר.

43. שו"ת 'מנחת שלמה' (תניינא סי' ק אות ג): 'במה שתמה על מה שכתבתי להתיר להשכיר בית לעבריין, והא יש הרבה עבירות אשר בלא בית לא היו נעשין... הרי בכל מקום שנמצא הוא חוטא ועובר על התורה, ולכן אף דאפשר שירבה בעבירות כשיהיה לו בית מ"מ הבית עצמו הרי אינו חפצא דאיסורא כמו יין לנזיר, וכיון שאין המשכיר מסייע בעצם עשיית העבירה וגם איכא קצת למיתלי שאינו מרבה, לכן אין להמנע מלהשכיר בית למחלל שבת בסביבה חילונית של מחללי שבתות.'

44. שו"ע, חו"מ סי' ד סעי' א, ואף לדעות החולקות שם, מותר להתקזז. כן כתב בספר ים של שלמה, בבא קמא פ"ג אות ה: 'דוקא שתופס משלו. אבל היכא שיש בידו משכון או פקדון. יכול לעכבו אפי' לכתחלה, כדי להציל ממון שלו, בכל טצדקי דבעי. מאחר שברור לו שהוא חייב לו. ולא יכול לברר עליו בעדים. וזה לא נקרא עביד דינא לנפשיה. שהרי לא תפס, אלא שמעכב את שלו בשב ואל תעשה.'

45. ערוך השלחן, חו"מ סי' שיד סעי' א וסעי' ד.

46. בדומה להדברה של מזיקים וכדומה שמוטל על השוכר.

47. שו"ת חבצלת השרון, חו"מ סי' ל. נראה שהוא יכול לדרוש השתתפות מכל הדיירים לתחזוקת עליית הגג המשותפת לכולם.

11. נזק במשיב אבדה / הרב אוריאל פרץ

שאלה | כמה נערים שיחקו כדורגל במגרש. במהלך המשחק אחד מהם בעט את הכדור לגובה והעיף אותו אל מחוץ לגדר. הם ביקשו מאדם שהיה בסביבה שיחזיר להם אותו. הוא בעט את הכדור בכוונה להחזירו, אך לרוע המזל הכדור נפל בדיוק על הקצה העליון שבגדר והתפוצץ. האם הוא חייב לשלם בעבור הכדור?

תשובה | הגמרא⁴⁸ דורשת את הפסוק 'פצע תחת פצע' לחייב אדם המזיק באונס כרצון, וכן נפסק להלכה ב'שלחן ערוך'⁴⁹. אך מצאנו מקור אחר שנראה סותר. הגמרא⁵⁰ מביאה מקרה שבו אדם ביקש מאחר שישחט לו בהמה והוא ניבל אותה, והיא מחלקת בין הדיוט, שלעולם יהיה חייב, לבין אומן, שחייב רק אם קיבל בעבור כך שכר, וכן כתוב ב'שלחן ערוך'⁵¹. בטעם הדבר כותב רש"י⁵² שהדיוט לא היה צריך לקחת עליו אחריות בתחומים שאינו בקי בהם. ביחס לאומן הוא כותב⁵³ שהוא אנוס ולכן פטור, אך אם מקבל שכר אז יש לו אחריות גדולה יותר. בהסבר הדברים נחלקו הראשונים. התוספות⁵⁴ מחלק בין שני סוגים של אונס. הראשון – אונס כעין גניבה, שהאדם פטור עליו משום שאין להטיל עליו אחריות על כך, והשני – אונס כעין אבדה, שהיא קרובה יותר לפשיעה, וחייב. הרמב"ן⁵⁵ חולק וסובר שיש בכל מקרה חיוב של אדם באונס⁵⁶, וכאן האומן פטור משום שאין על אומן הטועה במלאכה שם 'מזיק', ומחדד ה'מחנה אפרים'⁵⁷ את דבריו שכאן האומן הזיק ברשות הבעלים, שהרי הבעלים הפקיד בידו כלי כדי שיתעסק עימו. לאחר הקדמה זו נחזור לשאלה. ראשית יש לדון אם האדם שהחזיר את הכדור נחשב כאומן. הש"ך⁵⁸ כתב שאומן לשחיטה הוא לאחר ששחט שלוש פעמים, ומכאן שאין צורך במומחיות מיוחדת. לכן גם בנידון דידן אדם שבוחר לבעוט בכדור כדי להחזירו ולא לזרוק בידו, מסתבר שהוא בעט בעבר מספר פעמים, ולכן יהיה מוגדר כאומן לעניין זה יוצא אם כן שהגדרתו היא כאומן (שלא מקבל שכר). ונראה שלפי שתי השיטות הוא יהיה פטור: לדעת הרמב"ן סיבת הפטור היא שהנערים הם שאמרו לו להחזיר להם את הכדור ונתנו לו רשות. לדעת התוספות נחיתת הכדור על נקודה מסוימת יש לדמותה לאונס של גניבה.

לסיכום, הבעוט פטור מלשלם.

48. ב"ק כו ע"ב.

49. שו"ע, חו"מ סי' שעח סעי' א.

50. ב"ק צט ע"ב.

51. שו"ע, חו"מ סי' שו סעי' ד.

52. רש"י ב"ק צט ע"ב ד"ה טבח.

53. שם, ד"ה דקעביד.

54. תוספות, ב"ק כז ע"ב ד"ה ושמואל.

55. רמב"ן, ב"מ פב ע"ב.

56. עי' שם בדבריו שמסביר את הטעם של היוצאים מהכלל.

57. מחנה אפרים, הל' נזקי ממון סי' ה.

58. ש"ך, חו"מ סי' שו ס"ק ז.

12. מתווך שנתן הנחה, ועכשיו רוצה לחזור בו / משפטי ארץ

שאלה | מתווך החתים קונה על טופס שבו התחייב לשלם דמי תיווך בשיעור 2% מסכום העסקה אם יקנה בית מסוים. במהלך המו"מ לרכישת הבית הסכים המתווך לוותר על מחצית מדמי התיווך. כעבור חצי שנה הקונה רכש את הבית. המתווך תבע את שכרו, אך הקונה מתמהמה זה חודשיים, וטרם שילם את חובו. כעת המתווך מתחרט על שוויתר על 1% וטוען כי ההנחה מותנית בכך שהקונה ישלם בזמן, אך לו היה יודע שהקונה ידחה אותו ב'לך ושוב', ואולי אף יצטרך לתבוע אותו בבית הדין – לא היה מוחל לו. האם זו טענה צודקת לפי המבואר ב'שלחן ערוך'⁵⁹ שאומדן דעת הנותן, ואומדן כלשהי מבטלת מתנה?

תשובה | א. הנחה – שכר מופחת

מסתבר לראות בהנחה שכר מופחת ולא מתנה. ראייה לדבר, המשנה במסכת בבא מציעא (פג ע"א) קובעת כי מעסיק אינו יכול לתבוע מהפועלים להשכים ולהעריב ולשנות משעות העבודה הנהוגות באותו מקום. ומקשה הגמרא:

פשיטא! לא צריכא, דטפא להו אאגרייהו. מהו דתימא, אמר להו: הא דטפאי לכו אאגרייכו – אדעתא דמקדמיתו ומחשכיתו בהדאי, קא משמע לן דאמרו ליה: האי דטפת לן – אדעתא דעבדין לך עבידתא שפירתא.

מסתבר שכן הדין גם במקרה ההפוך שבו השכר היה פחות מהמקובל. מכאן שמחיר העבודה אינו נחשב כמתנה, אלא כשכר מופחת, וממילא המחיר המופחת הוא המחיר שנקבע להעסקה זו. אם כך הם פני הדברים, אין למתווך יכולת לפרש את ההנחה כאילו ניתנה רק בתנאי שהתשלום יהיה בזמן, אלא יש פה שכר רגיל שפעמים קשה לגבותו.

ב. הנחה אחרי השלמת העבודה – מתנה

אם הוויתור על חלק מהשכר נעשה לאחר רכישת הבית, מסתבר שיש לראות בו מתנה. במקרה כזה עלינו לדון אם העובדה שמקבל המתנה הכריח את הנותן 'לרדוף' אחריו יש בה אומדן דעת מספיק כדי לבטל את המתנה. ה'שלחן ערוך'⁶⁰ כותב בהקשר למתנה כך: לעולם אומדים דעת הנותן, אם היו הדברים מראין סוף דעתו עושים על פי האומדן אף על פי שלא פירש כיצד, מי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת, וכתב כל נכסיו לאחר.

בסעיף זה ה'שלחן ערוך' עוסק במקרה שבו הטעות הייתה בנוגע למצב בעת מתן המתנה (הנותן חשב בטעות שבנו נפטר). אך האם ניתן לבטל מתנה בעקבות התפתחות עתידית?

59. שו"ע, חו"מ סי' רמו.

60. שו"ע, חו"מ סי' רמו סעי' א.

נראה שנחלקו בדבר הראשונים: מדברי המרדכי⁶¹ עולה שגם התפתחות עתידית יכולה לבטל מתנה, ואילו מדברי המבי"ט⁶² ועוד פוסקים⁶³ עולה שאין להתחשב בה. הרב עוזיאל⁶⁴ שעסק בשאלה דומה, נטה גם כן לדעת המבי"ט ונימק:
...אין אומרים בזה אומדנא דאילו היה יודע שאם לא תאמר כן, לא תמצא אפשרות של קיום מתנה, ותמיד יש מקום לומר אילו היה יודע, לפי שמצבו של אדם עתיד להשתנות.

אף במקרה שלפנינו אין הכרח לומר שכבר בזמן שניתנה ההנחה לא היה בדעת הקונה לשלם והוא חשב 'לטרטר' את המתווך, אלא ייתכן שמציאות זו נוצרה אחר כך. לכן אין בכוח אומדנא על מציאות עתידית לבטל את המתנה.

13. תשלום דמי תיווך כאשר לא נאמר שזה תיווך / משפטי ארץ

שאלה | ראובן ביקש לשכור דירה וראה מודעה בלוח המודעות האינטרנטי 'ד' 2' על דירה המתאימה לצרכיו שפרסם שמעון. ראובן התקשר לשמעון ותיאם עימו מועד לבדיקת הדירה. למוחרת הודיע ראובן לשמעון על רצונו לשכור את הדירה, והם קבעו מועד לחתימה על חוזה השכירות. במועד חתימת החוזה התברר לראובן ששמעון אינו בעל הדירה אלא מתווך דירות, ומי שיחתום על חוזה השכירות יהיה למעשה לוי שהוא בעל הדירה. בעת החתימה המתווך לא אמר שיהיה צורך לשלם לו. כעבור זמן מה דרש המתווך תשלום. האם ראובן חייב בדמי תיווך?
תשובה | לא ניתן להכריע בשאלה כזאת ללא שמיעת שני הצדדים, ולכן רק נפרס את הצדדים השונים.

א. חובת תשלום דמי תיווך כשלא נאמר דבר

בתשובה⁶⁵ מעלה הרשב"א שתי סיבות לחייב בדמי תיווך אף אם לא נאמר דבר: א. מנהג העולם לשלם. ב. דין נהנה ויורד לשדה חברו.⁶⁶ הגר"א⁶⁷ הדגיש את היסוד השני וכתב:
פי' מהר"ם טעמא דסרסור נוטל שכר אף על פי שלא שלחו, והסרסור בא מעצמו כמו יורד לשדה חברו ונטעה דאמרינן בב"מ קא ע"א איתמר היורד וכו' וכן בסרסור, כיוון שהוא עשוי למכור.
לפי הדברים הללו, במקרה שלפנינו ישנה חובה לשלם. ברגע החתימה התגלתה המציאות שיש פה תיווך, והשוכר הבין זאת היטב, ולכן יש לחייב אותו בתשלום, אע"פ שלא נאמר דבר.⁶⁸ הרב אשר וייס בשו"ת 'מנחת אשר'⁶⁹ חלק על הגישה הנהוגה בבתי

61. מרדכי, בבא בתרא סי' תצג.

62. שו"ת המבי"ט, ח"ג סי' עט.

63. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה ח"ב סי' ק.

64. השופט והמשפט, ירושלים תשס"ו, שער יב, עמ' 334.

65. שו"ת הרשב"א, ח"ד סי' קכה.

66. בבא מציעא קא ע"א.

67. שו"ע חו"מ סימן קפה ס"ק יג.

68. עיין בשו"ת יביע אומר, ח"ח חו"מ סי' ג, שבבית הדין הגדול פסקו כך להלכה בשאלה זהה.

הדין לחייב על תיווך מדין 'נהנה'. לטעמו כל הגדרת היחסים בין המתווך ובין הלקוח מושתתת על דיני שכירות פועלים, ואף אם המתווך יזם את הפנייה והתיווך, מגיע לו שכר, כיוון שמסתמא היה שוכר אותו ומשלם לו כפי המנהג. אמנם למסקנה גם הוא חייב בתשלום מסוים של דמי תיווך, כיוון שדבריו מחודשים.

ב. יחס ההלכה לחוק המתווכים

בחוק המתווכים⁷⁰ סעיפים 9–14, מוגדרים שלושה תנאים בסיסיים לדרישת שכר מצד מתווך: רישיון לעסוק בתיווך, התקשרות מפורשת בין הצדדים בכתב, והיות המתווך הגורם העיקרי שהביא לסגירת עסקה בין הצדדים. לפי זה, המתווך שלפנינו לא היה זכאי לתשלום. בתי הדין נחלקו בשאלה אם החוק מחייב. בית דין 'ארץ חמדה-גזית' ראה בו תקנה טובה שגם אנו היינו מתקנים, ועל כן יש לו תוקף מכוח 'דינא דמלכותא דינא',⁷¹ כיוון שהחוק נועד למנוע קטטות ומריבות. אמנם כל מקרה חייב להיבדק לגופו, ובמקרים אחרים שבהם היה ברור לחלוטין לשני הצדדים שיש פה תיווך, אך לא עמדו בדרישות הפורמליות של החוק, הייתה נטייה אף לבית דין זה לחייב בדמי תיווך.⁷² במקרה שלפנינו נראה שהחוק תקף. המתווך נהג בחוסר יושר, וגרם ללקוח לרצות בדירה, מבלי שיידע שיהיה עליו לשלם דמי תיווך. לכן יהיה קשה יותר לחייבו בתשלום דמי תיווך מלאים, ואולי יהיה מקום לשלם לו סכום פחות כהכרת הטוב, על דרך פשרה.

14. תשלום דמי תיווך על דירה שהשתנתה / משפטי ארץ

שאלה | מתווך הראה ללקוח שלו דירה בת שלושה חדרים, אך הלקוח לא לקחה מפני שהעדיף דירה גדולה יותר. לאחר כשנתיים שיפץ בעל הדירה את הבית והוסיף שני חדרים, הדירה שינתה פניה, והלקוח קנה אותה. עתה התגלה דבר זה למתווך והוא תובע את שכרו. האם מגיע לו?

תשובה | למתווך מגיע שכר משתי סיבות: א. ככל פועל. ב. כיוון שגרם הנאה לחברו, וכפי שציינו בשאלה הקודמת. ב'אגרות משה'⁷³ נפסק במקרה של מתווך שהציע למוכר דירה למכור אותה לקונה מסוים, ואחרי זמן רב המוכר מכר לאותו קונה בלי מעורבות המתווך, שעל המוכר לשלם את דמי התיווך, מדין נהנה:

...וכ"כ ממש הוא בכאן דאף שבפעם הראשונה לא נגמרה המכירה ונפסק הרבה

זמן כיון שעכ"פ אחר זמן בא לקנות בשביל מה שהסרסור הביאו בראשונה הרי

יש למוכר עכ"פ הנאה מהפעולה ההיא דמכבר שיש לחייבו.

כלומר אפילו אם הסכם שכירות הפועל בין המתווך ובין המוכר אינו תקף עוד, עדיין יש לחייבו בגין ההנאה. במקרה שלפנינו יש מקום לומר שהשינוי בדירה הוא בבחינת 'פנים

69. שו"ת מנחת אשר, ח"ב סי' קיט.

70. חוק המתווכים במקרקעין, תשנ"ו-1996(1).

71. שו"ת עטרת דבורה, ח"ב סי' לח; תחומין לא, מאמרו של הרב יוסף כרמל, ועוד.

72. ראה לדוגמה פסק דין ארץ חמדה גזית, תיק 72059.

73. אגרות משה, חו"מ א סי' מט, הובא גם בציץ אליעזר, חט"ו סי' סז אות ג.

חדשות באו לכאן' ואין זו אותה דירה, אך אין זה גורע מחלקו של המתווך בקידום העסקה. רק בזכות מעשי המתווך לפני כמה שנים הכירו הצדדים זה את זה בנוגע לדירה זו, ותרומתו לעסקה מוכחת, ולכן יש מקום לשלם לו דמי תיווך. דומה הדבר לדירה שהמחיר שלה השתנה ורק בשל כך נחתמה העסקה, ובמקרה כזה חובה על הלקוח לשלם למתווך,⁷⁴ ולא דומה למקרה שרק הכיר בין צדדים שונים ואחר כך הצדדים עשו עסקה ללא קשר להיכרות ביניהם.

15. ריבית על פיגור בתשלומים ללא סיכום מראש / משפטי ארץ

עסק מסחרי מכר סחורה ללקוח בתנאי תשלום מסוימים. כעת הלקוח לא עומד בתנאי התשלום ורוצה לשלם בתאריכים אחרים לחלוטין. האם מותר לגבות ריבית על הפיגור בתשלום? מה הן אמות המידה והכללים הנוגעים לעניין?

א. עקרונות איסור ריבית

מן התורה אסור לקחת ריבית 'קצוצה', כלומר תשלום נוסף על ההלוואה שנקבע בזמן ההלוואה,⁷⁵ ומדברנן אסור ליטול גם ריבית שאינה קצוצה מראש, אלא המלווה דורש אותה בשעת הפירעון.⁷⁶ זאת ועוד, ריבית הנובעת מ'אגר נטר ליה', כלומר המתנת המעות ברשות הלווה – אסורה, אבל קנס על פעולה שעשה הלווה ואינה קשורה בזמן ההמתנה אינו ריבית. לכן יש מתירים לקחת קנס חד פעמי על איחור בתשלום כשנקבע לו זמן מסוים והחייב אינו עומד בו. אבל קנס שמתרבה עם הזמן, הרי זה ריבית.⁷⁷ מדברי ה'שלחן ערוך'⁷⁸ נראה כי אסור גם קנס חד פעמי משום הערמת ריבית, והרמ"א התיר בדרך מכירה (נותן מעות ומקבל פירות). הש"ך⁷⁹ כתב שאין מחלוקת, ולכל הדעות בדרך מכירה מותר ובדרך הלוואה אסור.

ב. ריבית על פיגור בתשלומים

במקרה שהמכירה כבר בוצעה והקונה רק מאחר לשלם, אי אפשר לקנוס את הקונה לשלם יותר ממה שהתחייב כשקנה, ולא ניתן לחדש קנסות באמצע התהליך. אם הקונה יזם מרצונו הטוב להוסיף כסף על הקנייה – לפי הרמ"א⁸⁰ מותר, כיוון שאין זו ריבית שנקצצה מראש, והעסקה היא עסקת מכירה. ר' עקיבא איגר⁸¹ כתב שיש אוסרים גם במכירה כשהקונה משלם יותר ממה שהיה חייב. לכל הדעות אסור לקונה לומר שהתשלום הנוסף הוא פיצוי על המתנת המעות. אם המוכר מבקש לבטל את העסקה

74. עי' בספר הלכות מתווכים, פרק א הלכה ז.

75. בבא מציעא ס ע"ב- סא ע"ב; שו"ע, יו"ד סי' קסא סעי' ה.

76. שם.

77. שו"ע, יו"ד סי' קסו סעי' ב, וש"ך שם ס"ק ח.

78. שו"ע, יו"ד סי' קעז סעי' יד; וכן פסק להלכה שער דעה, לשו"ע שם ס"ק ט.

79. ש"ך לשו"ע שם ס"ק ל; ראה בספר 'משפטי ארץ' ח"ד עמ' 47 בנוגע לקנס.

80. רמ"א, יו"ד סי' קס סעי' ד.

81. רע"א, לשו"ע יו"ד סי' קס סעי' ד.

בגלל האיחור בתשלום (מקח טעות) – במקרה שסוכם על תשלום מיידי ניתן לטעון למקח טעות, ואז ניתן לקבוע מחיר חדש, אך במקרה של תשלומים דחויים לא ניתן לעשות כן.⁸²

למעשה הדרך הטובה היא להתנות בתחילת העסקה שכל הסכמי המכירה ותנאי הקנסות על פיגור בתשלומים יהיו על פי היתר עסקה.

16. פנייה להוצאה לפועל ללא בית דין, לצורך גביית שיק ביטחון / משפטי ארץ שאלה | יש בידי שיק ביטחון של שוכר שלא שילם (הוא כבר יצא מהדירה), ואין לו כיסוי. האם מותר לי לפתוח נגדו תיק בהוצאה לפועל באופן מיידי, או שראשית עליי לתבוע אותו לדין תורה ולקבל רשות מבית הדין למהלך?

תשובה | הפנייה למערכת בתי המשפט של מדינת ישראל וההתדיינות בה אסורות מדין 'ערכאות של גויים'.⁸³ לעומת זאת, תפקידה של מערכת ההוצאה לפועל הוא לאכוף ולבצע את פסקי הדין וכן לגבות שטרות ובכלל זה שיקים, ולכן ההוצל"פ אינה בגדר 'ערכאות'. למרות זאת מצאנו דעות שונות לגבי פנייה אליה במטרה לגבות שיק שלא כובד.⁸⁴ יש שהתירו ויש שהסתייגו לעשות כן מבלי לפנות תחילה לבי"ד תורני.⁸⁵ גם לדעת המתירים צריך שיהיה החוב ברור, כלומר חוב שאין הצד השני מכחישו כלל וכל הנדרש הוא לאוכפו לשלם. כשאין החוב ברור והצד השני מעלה טענות נגד, אין בסמכות ההוצל"פ להפעיל הליכי גבייה בתיק, והוא עובר אוטומטית לדין בסדר דין מקוצר בערכאת בית המשפט. במצב דברים כזה אסור לתובע להמשיך בדיון, והוא חייב לפנות לבית דין תורני ולברר בו את טענותיו. לכן לכתחילה (אם אין אומדנה ברורה שהשוכר יסרב לבוא לבית הדין), מומלץ לנסות לפנות לבית דין תורני ולברר בו את הטענות. במקום שיש חשש הברחת נכסים ולמשכיר אין ספק שהשוכר לא עמד בהתחייבויותיו עפ"י ההסכם, וכן ברור לו שאין ולא יהיו לשוכר טענות נגדיות מכוח ההסכם, הוא יוכל לפנות להוצל"פ לגבות את חובו.

אם השוכר יגיש התנגדות להליך הגבייה בהוצל"פ והתיק יעבור לבית המשפט – יש למשוך את התביעה ולפנות לבית דין תורני.

17. הוצאת חפצים של שוכר שנשארו בדירה / משפטי ארץ שאלה | שוכר השאיר ציוד במחסן יותר מחודשיים לאחר עזיבת הדירה ולא נענה

82. ברא מציעא עז ע"ב; שו"ע, חו"מ סי' קצ סעי' י.
 83. ר' בפירוט והרחבה ספר 'המשפט וישראל, בתי המשפט בהלכה'; וכן למשל מאמרי הרב יעקב אריאל, תחומין א; ופרופ' אליאב שוחטמן, תחומין ג.
 84. ר' בהרחבה מכון משפטי ארץ נייר עמדה 6 – הסתייגות בהוצל"פ, ע' 31-33; וראה עוד הרב הלל גפן, 'השוואה בין ההוצאה לפועל לבין מסדרין לבעל חוב', אמונת עתיך 102 (תשע"ד) עמ' 105-113.
 85. הגר"מ אליהו והגר"ש וואזנר זצ"ל התירו. וכן התיר הרב צ"י בן יעקב, וכתב שלגבי הוצ' הגבייה אפשר ליזום דיון מקוצר בביה"ד. לעומתם הרב שטרנבוך הסתייג והצריך נטילת רשות מבי"ד. הרב מוניסר התיר לגבות המחאה בנקאית והסתפק לגבי המחאה פרטית. ע' בנייר העמדה שם מראי מקומות ומובאות דבריהם.

לבקשה לפנות את המחסן. הוא אינו עונה לטלפונים ולהודעות, גם לאחר שאיימתי שהציוד יופקר. האם אכן אוכל להפקיר הציוד בלב שקט?
תשובה | ה'שלחן ערוך'⁸⁶ פסק:

מי שהכניס פירותיו לבית חבירו שלא מדעתו, או שהטעהו עד שהכניס פירותיו, והניחם והלך, יש לבעל הבית למכור לו מאותם הפירות כדי ליתן שכר הפועלים שמוציאין אותם ומשליכים אותם לשוק. ומדת חסידות הוא שיודיע לבית דין וישכירו במקצת דמיהם מקום, משום השבת אבידה לבעלים, אף על פי שלא עשה כהוגן. רמ"א: ויש אומרים דצריך להודיעו תחלה, ואם נאנסו לאחר שהודיעו, פטור. כלומר לדעת ה'שלחן ערוך' מותר מן הדין להוציא את הפיקדון לשוק ולהפקירו אף ללא דעת הבעלים, ולדעת הרמ"א צריך להודיע לבעלים תחילה על זה, ורק אז יהיה פטור אם נאנס הפיקדון.⁸⁷

ה'חוות יאיר'⁸⁸ אסר על הפקרת חפצים שהופקדו מבלי דעת בעלי המקום ורשותם, בזמן מלחמה ודוחק ללא הודעה. לדעתו הפקדה ללא דעת אינה דומה לפסק ה'שלחן ערוך' הנ"ל, כיוון ששם מדובר על מי שעשה בערמה ולכן מותר אף לפגוע בו, אך במקרה של הפקדה ללא דעת לא הותר הדבר. ה'אגרות משה'⁸⁹ אסר באופן דומה להוציא לשוק סחורה שנותרה מופקדת זמן רב לאחר תום המועד **ואף ניתנה הודעה לבעליה שיבוא לקחתה**. לדעתו מותר לשכור מקום לשמירת החפצים ולהעבירם לשם על חשבון המפקיד.

בספר 'פתחי חושן'⁹⁰ עסק במקרה זהה למקרה שלפנינו, וכתב:

ומ"מ משמע מדברי הפוסקים שלא התירו להוציא ע"י הודעה כי אם בהטעהו או הכניס שלא מדעתו, אבל בהכניס מדעתו לזמן ועבר הזמן, אין לו רשות להוציאם, ואפילו אם נאמר... שאף שומר חנם אינו, אין זה מתירו להוציאם לשוק אף ע"י הודעה, כי אם בהסכמה. וצ"ע עד מתי יהא חייב זה להחזיק בביתו חפץ הפקדון. לדעתו אין רשות לשכור מקום ולהעביר את החפצים אליו על חשבון המפקיד ללא שומת בית דין.⁹¹ למסקנה, לכתחילה יש לפנות לבית דין על מנת לפנות את רכוש השוכר. יש פוסקים המתירים לפנות את הרכוש למחסן אחר על חשבון השוכר. אם השוכר מסרב לבוא לבית דין, בית הדין ייתן בידי המשכיר כתב סירוב ויוכל לפנות לבית המשפט על מנת לפנות את רכוש השוכר מהבית. בשולי הדברים נזכיר כי המערכת המשפטית של מדינת ישראל לא התירה עשיית דין עצמי ופינוי ע"י צד אחד, גם כאשר השוכר עושה שלא כהוגן ו/או לא מפנה את המושכר

86. שו"ע, חו"מ סי' שיט.

87. ונחלקו הסמ"ע, לשו"ע שם ס"ק ב, וקצות החושן, לשו"ע שם ס"ק ג, האם ישנה מחלוקת בין השלחן ערוך והרמ"א, או מדובר בשני אופנים שונים הפרוסים בפני השומר.

88. שו"ת חוות יאיר, סי' קסה, וכ"פ כדבריו פת"ש, חו"מ סי' שיט ס"ק א.

89. שו"ת אג"מ, ח"ב סי' נו.

90. פתחי חושן ג, פקדון ושאלה, פרק א סעיף כה הערה סג.

91. שם פרק ז הערה ו.

בתום החוזה. ואף אם נאמר שלגבי דין תורה אין כאן תוקף ו'דינא דמלכותא', מכל מקום עלול העושה דין לעצמו להיות חשוף לתביעה אזרחית.

18. חיוב הפניית צרכן למקום זול יותר / הרב שלמה אישון
שאלה | אדם פוגש בחנות אדם אחר שרוצה לקנות מוצר. בחנות זו מוכרים את אותו מוצר ביוקר. האם מותר לו או חייב להגיד לו שבחנות אחרת המוצר זול הרבה יותר?
תשובה | אדם הרואה שעומדים לגזול את חברו חייב מדין 'השבת אבדה' ליידע על כך את הנגזל. אולם מחיר גבוה אינו בהכרח גזל. מחיר השוק אינו מחיר אחיד, הוא מושפע מגורמים שונים כגון מיקום החנות, רמת השירות, איכות המוצר ועוד. כל עוד מחיר המוצר הינו בתוך המסגרת של המחיר המקובל בשוק, אין בו 'אונאה', ולכן אין חובה ליידע את החבר על מקום שבו מוכרים את המוצר במחיר נמוך יותר. אולם אם המחיר שדורשת החנות הינו מעל מחיר השוק – יש ליידע על כך את החבר.⁹²
 ביחס לקביעת מחיר השוק ישנן שיטות שונות,⁹³ ולמעשה נראה שאם מדובר במחיר חריג שהרוב המכריע של החנויות אינן מוכרות בו, הרי זו 'אונאה', ויש ליידע על כך את החבר. אם מדובר במחיר המצוי גם בחנויות אחרות, אף שיש חנות המוכרת בזול יותר – אין חובה ליידע על כך את החבר, אך מותר לעשות כן אף שהדבר עלול למנוע רווח מהמוכר, משום שאין סיבה להעדיף את רווחי המוכר על פני הפסדי הקונה (ואמנם בספר 'חפץ חיים'⁹⁴ כתב שאם הפער במחיר הוא פחות משתות (1/6), ייתכן שאין לומר לו, כי המוכר אינו עובר על איסור 'אונאה', וכשאומר לו הוא בכלל לשון הרע. אך נראה שזה רק כאשר הוא רוצה להזהיר את הקונה שלא יקנה באותה חנות, וכפי שמדובר בספר 'חפץ חיים' שם, אך אם הוא רק מיידע את הקונה שבחנות האחרת ניתן להשיג את המוצר במחיר נמוך יותר, בלא לדבר בגנות החנות שהוא נמצא בה – אין בכך משום לשון הרע).

19. חופשה על חשבון ימי מחלה / הרב אורי סדן
שאלה | האם מותר לקחת חופשה על חשבון ימי המחלה אף שהעובד לא שרוי באמת בחולי? ההצדקה לכך היא שלא נותרו לו ימי חופשה, כי הם נגרעים אוטומטית בהתאם לחוסר השעות באותו החודש, ונגרם לו מכך הפסד כספי גדול. מאידך גיסא ימי המחלה נצברים ללא שימוש, והמעביד ממילא חייב לו ימים אלו.

92. חפץ חיים, הלכות רכילות כלל ט סעיף י.

93. ר' כתר, כרך ד עמ' 146.

94. חפץ חיים, שם.

תשובה | נחלקו הראשונים בשאלה אם יש לעובד זכות לקבל משכורת על ימים שבהם נעדר מעבודתו עקב מחלה, ובאילו תנאים. למעשה קבעו הפוסקים שלכל הפחות מחמת הספק אין העובד זכאי לדרוש תשלום על ימי מחלתו.⁹⁵ אמנם למעשה מנהג העולם הוא לאמץ את החוק הישראלי המעניק זכאות מסוימת לתשלום בעבור ימי מחלה,⁹⁶ וזאת בהעדר הסכם המעניק לעובד זכאות גם על ימי המחלה הראשונים. על כל פנים מכיוון שהזכות לתשלום על ימי מחלה הינה פרי יצירתו של החוק, יש להיצמד להגדרת מחלה הקבועה בחוק והיא: 'אי כושרו הזמני או הקבוע של העובד לבצע עבודתו, הנובע, על פי ממצאים רפואיים, ממצב בריאות לקוי'. כלומר אם האדם לא ענה להגדרה זו, אין היעדרותו מוגדרת כמחלה, וממילא אינו זוכה בהטבה המוקנית בחוק. בכל מקרה המעביד אינו חייב לשלם תשלום בעבור היעדרות מהעבודה אם העובד לא נעדר ממנה לאור האמור בחוק, ולהבדיל בין קודש לחול, כך הוא גם על פי ההלכה.⁹⁷ לסיכום: ימי מחלה לא מנוצלים אינם ימי חופשה פוטנציאליים, ואין להצהיר על ימים שבהם לקח העובד חופש מעבודתו כימי מחלה. עובד שהצהיר על ימי מחלה אף שהיה בריא וקיבל תשלום בגין ימים שלא עבד שלא מסיבה של מחלה עבר על איסור גזל מדאורייתא וחייב להשיב למעסיקו את הכסף שקיבל בהקדם האפשרי.

20. מעשר כספים / הרב רועי הכהן זק

שאלה | מה ההלכה בעניין מעשר כספים? האם משמעותו מעשר מכלל הסכום שנתקבל? והאם עזרה להקמת עסק למשפחה נזקקת יכולה להיחשב כחלק ממעשר זה?
תשובה | א. מעשר כספים הוא מעשר מההכנסה, אחרי ניכוי מיסים והוצאות העסק הנצרכות, אצל עצמאי.⁹⁸ אצל עובד שכיר המעשר הוא עשירית מהנטו.
 ב. עזרה בהקמת עסק למשפחה ענייה אכן יכולה להיכלל במעשר כספים. זאת מפני שעזרה לעני להתפרנס היא המעלה העליונה בצדקה.⁹⁹
 ג. עזרה זו יכולה להינתן בכסף, בסחורה או בשעות עבודה.
 ד. עני (או משפחה ענייה) הוא יהודי שאין לו צורכי מחיה בסיסיים שיש לרוב המכריע של האוכלוסייה, בשל מחסור כספי.¹⁰⁰
 ה. אולם יש לזכור כי לא כל אדם מוכשר בניהול עסק, ויש לוודא, עד כמה שהיד מגעת, שהקמת העסק וניהולו יועילו למשפחה הענייה.

95. שו"ת כנסת הגדולה, ח"ו א ריט; ועי' בהרחבה בספרי כתר ; דיני עבודה במדינת ישראל על פי ההלכה עמ' 203 ואילך.

96. על פי החוק יש זכאות חלקית מהיום השני וזכאות מלאה מהיום הרביעי למחלה.

97. יש להעיר כי היעדרות מהעבודה שלא על חשבון חופשה אינה מוגדרת מבחינה הלכתית כהפסד כספי, אלא שנמנע מהעובד רווח שהיה יכול להרוויח ולא הרוויח.

98. אהבת חסד, ח"ב פרק יח סעי' ג.

99. שו"ע, יו"ד סי' רמט סעי' ו.

100. ע"פ שו"ע, יו"ד סי' רנג סעי' ב.

21. ביטול הסכם שכירות דירה / הרב שלמה אישון

שאלה | סיכמתי עם מישהו על שכירות דירתו, אבל לא חתמנו על חוזה. אני רוצה לבטל את העסקה. אני יודעת שבעל הדירה יתקשה עכשיו למצוא שוכרת במקומי וינזק מהביטול. האם אני מחויבת לשלם לו את ההפסדים, או שאני פטורה כי לא היה חוזה? אם אני פטורה, האם ראוי לכתחילה לשלם?

תשובה | אם סיכמתם ביניכם את כל הפרטים העיקריים (תקופת השכירות, המחיר וכד'), הרי שאם מדובר בשכירות לתקופה פחותה מחמש שנים, ההסכם בעל פה ביניכם מחייב מבחינת החוק.¹⁰¹ על פי ההלכה כל עוד לא נעשה קניין – אין להסכם תוקף משפטי, אך יש לו תוקף מוסרי המחייב את האדם לעמוד בדיבורו, אלא אם כן העמידה בהסכם כרוכה בהפסד מרובה.¹⁰² לאור זאת יש מקום לתת תוקף הלכתי לקביעת החוק בעניין זה, לפחות במקרים שאין בהם הפסד מרובה לחוזר בו, הן משום שיש בו תקנת הציבור הן בהיותו משקף את מנהג המדינה. לכן יש מקום לפצות את המשכיר על ההפסד שנגרם לו מביטול השכירות על ידכם, אלא אם כן הביטול נבע מהפסד מרובה שהיה נגרם לכם אילו הייתם שוכרים דירה זו.

22. הלוואה ממשקיע בחו"ל / הרב שלמה אישון

שאלה | האם מותר לי לקחת הלוואה בריבית דרך האינטרנט מחברה בארה"ב המקשרת בין משקיעים ללווים ('מועדון לוויים')? האם עליי לחשוש שהמשקיע שנתן לי את ההלוואה הוא יהודי, או שמא יש ללכת אחר הרוב, והיהודים בארה"ב אינם אלא מיעוט קטן?

תשובה | אני מבין שמדובר בגוף המתווך בין מלווים לבין לוויים, כדוגמת ההלוואות החברתיות הקיימות גם בארץ. אם כך הוא הדבר, הרי שהמלווים הם אנשים פרטיים ולא חברה. היות שהצדדים אינם חתומים על 'היתר עסקא', הרי שאם המלווה יהודי, אסור ליהודי ללוות דרך חברה זו. אמנם נכון שרוב אזרחי ארה"ב אינם יהודים, והיות שמדובר בחברה שפועלת בארה"ב ניתן להניח שרוב המלווים אינם יהודים, אך למרות זאת נראה שלא ניתן לסמוך כאן על הרוב, מחמת הכלל הקובע ש'כל קבוע כמחצה על מחצה דמי'. משמעות הכלל היא שכאשר דבר נמצא במקום קביעותו – לא הולכים לגביו אחר הרוב. יש להניח שהלוואות אלו מתבצעות כאשר המלווים יושבים בביתם ומבצעים את ההלוואה דרך האינטרנט. הבית נחשב כמקום קביעותו של אדם, וממילא מבחינת ההלכה לא נוכל לתלות שהמלווה שהלווה לך הוא מהרוב שאינם יהודים.¹⁰³

23. עבודה ללא דיווח למס הכנסה / הרב יואל דומב

שאלה | אני עובד בעבודות מזדמנות (ניקיון בית מדרש, קריאה בתורה, ניקיון בית), ומשלמים לי במזומן בלא דיווח למס הכנסה. האם עליי לדווח על כך למס הכנסה? האם

101. אם מדובר בהשכרת קרקע לתקופה של מעבר לחמש שנים, אין תוקף להסכם בעל פה.

102. שו"ע, חו"מ סי' רד סעי' ז; רמ"א, שם סעי' יא; שו"ת חתם סופר, ח"ה חו"מ סי' קב.

103. ר' כתובות טו ע"א ותוספות שם ד"ה לגבייהו.

תשלום מס הכנסה הוא חובה, והאם אין מקום להקל באי דיווח בגלל ייאוש השלטונות, שכן רבים הם אלו העובדים בעבודות מזדמנות ללא דיווח לשלטונות המס?
תשובה | על פי ההלכה ישנה חובה לשלם מס, ולא ניתן לדבר על ייאוש מכמה סיבות:
א. גם אם אינן מודעות לעסקה שמחייבת מס, רשויות המס לא נחשבות כמי ש'איבדו' את חובת המס, ואין חובה זו שונה ממה שהיה כשנוצר מלכתחילה.¹⁰⁴
ב. יש מחלוקת בין המהרי"ק וה'חכם צבי' אם בכלל יש דין ייאוש בחוב, אך לגבי חובת מס לכאורה לא יועיל ייאוש גם לדעת הסוברים שהוא מועיל בחוב.¹⁰⁵
ג. רשויות המס אינן מודעות לקיום חובת המס כדי להתיימשך ממנה, ויש כאן 'יאוש שלא מדעת' שלא מועיל להלכה. להיפך, אם הרשויות היו מודעות לקיומו של חוב, בוודאי לא היו מתייאשות מגבייתו. אף שקיימים, לדעת כמה ראשונים, מקרים שייאוש שלא מדעת מועיל, כמו בדין 'זוטו של ים', אין זה דומה בהכרח לנידון שלנו, שהרי יש בידי הרשויות אפשרות להגיע לגביית המס.¹⁰⁶
אולם אע"פ שייאוש לא מועיל, נראה שבמקרה זה אין אחריות עליך לדרוש דיווח על העסקתך, בהנחה שהסכומים שאתה מקבל אינם חייבים במס הכנסה משום שהם מתחת לתקרת המס. בנוגע למס מעסיק, אין זה מענייך אם המעסיק אינו מדווח על העבודה, ולא בגלל זה צריך להפסיד את ההזדמנות הזו או לחפש דווקא מעסיק שמדווח על ההעסקה.
רק בעלי תפקידים שיש בהם שיקול דעת וסמכות אינם יכולים לעבוד בחברה שמעלימה מיסים בכוונה, אך עובדים זוטרים רשאים להמשיך את העסקתם ואינם חייבים (אף שיכולים) לדרוש תלוש ותנאי העסקה.

24. טבילה בחושך / הרב ליאור שגב

שאלה | בגלל הפסקת חשמל כבה האור במקווה בשבת, והטבילה הייתה בחושך גמור, מבלי שהבלנית ראתה את הטובלת. במקווה לא הייתה סבכה שהטובלת תשים על ראשה – האם עלתה לה טבילה?
תשובה | ה'שלחן ערוך'¹⁰⁷ פסק שצריכה שתעמוד על גבה יהודית גדולה כדי שתראה שכל שיערה בתוך המים. אם אין בלנית פסק מרן:
ואם אין לה מי שתעמוד על גבה, או שהוא בלילה, תכרוך שיערה על ראשה בחוטי צמר או ברצועה שבראשה, ובלבד שתתפרם או בשרשרות של חוטים חלולות או קושרת בגד רפוי על שערותיה.

104. ר' באריכות בספרנו כתר ט, עמ' 154–167.

105. כפי שהוכחנו בספרנו שם, עמ' 161–162.

106. שם, עמ' 163–167.

107. שו"ע, יו"ד סי' קצח סע' מ.

אם לא כרכה על ראשה חוטי צמר, כתב ה'פתחי תשובה' בשם ר' עקיבא איגר¹⁰⁸ שלא עלתה לה טבילה. אמנם ה'סדרי טהרה' הפנה למה שכתב הרב שלמה קלוגר¹⁰⁹: ומכל מקום נראה דוקא באשה שאינה זריזה ובהולה במים, אבל היכא שזריזה ואינה נבהלת במים ותפסה שערה בידה עד שהמים עולים היטב על ראשה ואז פתחה ידיה, הוי שפיר טבילה, ובשעת הדחק יכולה לסמוך על זה...

וכן פסק 'ערוך השלחן'¹¹⁰. נראה שכאשר האישה אוחזת את שיערה, ונכנסת למים יותר מהרגילות, בדרך כלל יש לסמוך שכל השיער היה בתוך המים והאישה לא טעתה לחשוב שחלקו נשאר בחוץ. ודאי שבמצב ששיער הטובלת הוא קצר, יש לצרף לכך שהטבילה עלתה לה.¹¹¹

יש לעיין: במקרה שטבלה ונפסק לה שלא עלתה טבילה (כגון ששערה ארוך ולא אחזה אותו), האם תחזור לברך שוב בטבילה השנייה?

הרב עובדיה יוסף פסק לגבי אישה שהרגישה אחת מההרגשות האוסרות ולא בדקה שטמאה, שלא תברך על הטבילה משום שאין טבילתה בדין ודאי אלא מדין ספק,¹¹² וכן פסק הרב וזנר.¹¹³ לפי שיטתם ודאי במקרה זה לא תברך, שהרי טבילתה היא מספק. אבל הרב קרליץ¹¹⁴ פסק שצריכה לברך במקרה של הרגשה בלא ראייה, וראייתו היא שהרי כיום אנו מטמאים כל מראה הנוטה לאדום אף על פי שזה ספק, ובכל זאת מברכים על הטבילה! וביאר:

וע"כ צריך לחלק בין ספק מצווה שמקיימים אותה מחמת ספק, דבזה אין לומר 'וציוונו' על המצווה, כיוון שאינו אלא ספק מצווה. אמנם בספק טבילה הרי אין הספק על הטבילה, אלא הספק אם יש לנהוג הרחקה מחמת ספק איסור, וכיוון שיש לנהוג איסור מחמת ספק איסור ואין האשה נטהרת לבעלה אלא עד שתטבול, וזה י"ל שאין הספק על הטבילה בעצם אלא על הסיבה שהיא הטומאה שפיר שייך לומר וציוונו.

לכאורה לפי הרב קרליץ נראה שיש לברך שוב על הטבילה. אמנם עדיין יש לחלק שאולי במקרה זה היא צריכה לחזור ולטבול מחומרא, מה שאין כן בדם שנוטה לאדום שאנו מטמאים אותה בוודאי, וראיה שגם הרב קרליץ עצמו כתב שאם המורה מסתפק אם הדם טמא צריכה לברך על הטבילה, אבל אם חוזרת וטובלת מחומרא אינה מברכת, ומכל מקום נראה שלהלכה ספק ברכות להקל.

108. פת"ש, לשו"ע שם ס"ק כב; שו"ת רע"א, סי' קיד.

109. תפארת שמואל, למסכת מקוואות סי' כח.

110. שו"ע, שם, ס"ק פז.

111. דרכי טהרה, עמ' 242 אות ה.

112. טהרת הבית, ח"א עמ' שלז.

113. שיעורי שבט הלוי, עמ' קסב.

114. חוט השני, סי' ר' אות א.

כּוֹשֵׁרוֹת

ייעוץ והכוונה בכשרות

25. תבשיל פרווה בסיר חלבי / הרב משה כץ

שאלה | תבשיל פרווה שבושל בסיר חלבי שאינו בן יומו, האם ניתן לאוכלו יחד עם בשר?

תשובה | לרוב מחמירים אנשים שלא כהלכה בדינים הללו ללא צורך, מתוך חוסר ידע. אשתדל לציין פה את כל חילוקי המצבים האפשריים לפי ספרדים ואשכנזים. מטעמי נוחות אתייחס להלן למקרה של בישול אוכל פרווה בכלי בשרי, אך הדבר נכון גם במציאות הפוכה: בישול אוכל פרווה בכלי חלבי.

מקור ההלכה ב'שלחן ערוך' (יור"ד סי' צה סעי' א-ב).

1) מאכל פרווה שבושל בסיר בן יומו (שבושל בו בשר ב- 24 השעות האחרונות), הדין הוא כדלהלן.

א. לכל הדעות מותר לאכול את המאכל בכלים חלביים, גם כאשר הוא חם.

ב. לאשכנזים – אסור לאוכלו עם חלב ממש (בדיעבד אם נתערב בחלב מותר).

ג. לספרדים – מותר לאוכלו עם חלב, אך לכתחילה אין לבשל בסיר בשרי במטרה לאכול את המאכל עם חלב (הגר"ע יוסף מתיר במקרה זה גם לכתחילה).

ד. במקרה שהמאכל הפרווה נצלה בלא נוזלים בכלי הבשרי, יש מחמירים יותר מבישול, וסוברים שלכל הדעות אסור לאוכלו עם חלב,¹¹⁵ אך יש המתירים גם במקרה זה.¹¹⁶

2) מאכל פרווה שבושל בסיר בשרי נקי שאינו בן יומו:

א. לכל הדעות מותר לאוכלו עם חלב.

ב. לאשכנזים – אין לבשל לכתחילה בסיר זה תבשיל במטרה לאוכלו עם חלב.

ג. לספרדים – מותר להשתמש בסיר זה לבישול פרווה לכתחילה גם כשכוונתו לאכול אותו עם חלב.

3) מאכל חריף – כל האמור עד כה הינו במאכל שאינו חריף, אך אם בישלו או טיגנו בצל או מאכל חריף בכלי בשרי, אע"פ שאינו בן יומו, התבשיל כולו נהיה בשרי ואסור לאוכלו עם חלב (אך אין צורך להמתין אחריו 6 שעות). לדעת הגר"ע יוסף, כאשר הסיר אינו בן יומו, גם במקרה זה המאכל נחשב לפרווה.

4) כדי לאפות עוגה פרווה בתנור חלבי/בשרי – יש להפעיל את התנור על חום גבוה 15 דקות ורק לאחר מכן להכניס את העוגה בתבנית פרווה.

בדיעבד במקרה שלא נעשית הפעלה זו, העוגה מוגדרת כפרווה.

115. ש"ך, לשו"ע יו"ד סי' צה ס"ק ד בשם רש"ל.

116. חכמת אדם, סי' מח סעי' א בשם רמ"א, לשו"ע שם סעי' ב.

מכון המקדש

26. ברכת כוהנים לאחר שתיית מיץ ענבים / הרב אברהם כהנא

שאלה | האם מותר לכהן לשאת כפיו ולברך ברכת כוהנים לאחר ששתה מיץ ענבים?
תשובה | מיץ ענבים המכונה אצל חז"ל 'יין מגתו', כשר לקידוש, אף על פי שאינו משכר, 'דאמר רבא: סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום'.¹¹⁷ ואע"פ שאינו משכר ברכתו 'בורא פרי הגפן', מכיוון שראוי לצאת ממנו יין המשכר. ואף שהיום בתעשיית המזון לעולם לא יבוא מיץ הענבים לידי יין המשכר, מכל מקום מכיוון שהייתה לו 'שעת כושר' ונקרא שמו יין בתחילה, לא פקעה ממנו ברכתו.¹¹⁸ לעניין כהן שעובד במקדש, הרי הוא אסור בשתיית יין, ואם עבד כשהוא שתוי, חייב מיתה בידי שמיים. חיוב זה הוא בהתקיים התנאים הבאים: א. שתה רביעית יין חי. ב. בבת אחת. ג. מיין שעברו עליו ארבעים יום. אך אם שתה הכהן יין מגתו ועבד, הרי הוא פטור ואינו מחלל את העבודה.¹¹⁹ מבואר אם כן שכהן ששתה מיץ ענבים אסור בעבודת המקדש.

ביחס לברכת כוהנים, כתב ה'משנה ברורה'¹²⁰ שנשיאות כפיים קלה יותר מעבודת המקדש, ולכן דברים שנאסרו במקדש כאיסורא בעלמא, מותרים בנשיאות כפיים, ולפי זה מותר לכהן ששתה מיץ ענבים לשאת כפיים. אמנם כתב ה'מגן אברהם'¹²¹ לאסור נשיאות כפיים לאחר שתיית מיץ ענבים, וטעמו ונימוקו מהגמרא בתענית (כו ע"ב), שם מקישה הגמרא בין נשיאות כפיים לבין נזיר ו'כהן משרת'. וממילא כמו שלנזיר אסורה שתיית מיץ ענבים, כך גם לכהן המברך. אלא שהרבה אחרונים¹²² הקשו על ה'מגן אברהם' כמה קושיות: א. ההיקש לנזיר הוא לקולא ולא לחומרא כמבואר בגמרא שם. ב. 'כהן משרת' אין חיוב מיתה בשתיית מיץ ענבים, וממילא בנשיאות כפיים מותר לכתחילה. ג. ה'מגן אברהם' לכאורה סתר עצמו, שכן במקום אחר¹²³ התיר לכהן לשאת כפיו אם שתה רביעית יין בשתי פעמים או במקרה שנתן לתוכו מים, אף שבנזיר הרי זה

117. ב"ב צז ע"ב; שו"ע, או"ח סי' רעב סעי' ב.

118. מנחת שלמה ח"א סי' ד.

119. כריתות יג ע"ב; רמב"ם, הל' ביאת מקדש פ"א ה"א.

120. משנ"ב, סי' קכח ס"ק קלט.

121. מג"א, סי' קכח ס"ק נה.

122. מחצית השקל, סי' קכח ס"ק נה; לבושי שרד, לשו"ע סי' קכח. אליה רבה, לשו"ע שם, ס"ק ס"ז, מאמר מרדכי ועוד, וכך נוטים דברי המשנה ברורה, סי' קכח ס"ק קמא; וראה כף החיים, לשו"ע שם, ס"ק רכז, שמשווה בין שתיית יין מגתו לשתיית שאר משקין המשכרים וצ"ע. עיין שו"ת עטרת פז, ח"א כרך ב יו"ד סי' יט, ובהערה א.

123. מג"א שם, ס"ק נד.

אסור. ד. ה'מגן אברהם' התיר (שם) לכהן שתוי בשאר משקים לשאת כפיו, אע"פ שכהן העובד שתוי בשאר משקין המשכרים חייב מלקות. ה. ה'שלחן ערוך' כתב שאם שתה יותר מרביעית יין, לא יישא כפיו עד שיסיר יינו מעליו, ולכאורה מה שייך 'סיר יינו מעליו' במיץ ענבים?

ויש שכתבו שאפילו לדעת ה'מגן אברהם' המחמיר ב'יין מגתו', מכל מקום מיץ ענבים מותר. והטעם ש'יין מגתו' ראוי להפוך לבסוף ל'יין רגיל', והרי זה כעין 'חצי שיעור באיכות' ל'יין, מה שאין כן מיץ ענבים, שלא יהיה עוד יין לעולם.¹²⁴ ואמנם לעניין ברכתו אעפ"כ דינו כ'יין, כאמור, אבל לעניין איסור השכרות, הדבר תלוי ביכולתו המעשית להיות משכר. **לסיכום:** הסכמת האחרונים להתיר לכתחילה לכהן ששתה מיץ ענבים לשאת כפיים.

27. נשיאת כפיים לכהנים יחפים / הרב אברהם כהנא

שאלה | האם כהן יחף יכול לעלות לברכת כהנים?

תשובה | ברכת כהנים היא מצוות עשה הנוהגת בבית המקדש וב'גבולין' (מחוץ למקדש). בבית המקדש הייתה ברכת כהנים ללא נעליים או חציצה אחרת, שכן בעת עבודת המקדש אסור שיהיה דבר החוצץ בין כף הרגל לבין רצפת העזרה המקודשת.¹²⁵ ואמנם ברכת כהנים אינה 'עבודה', אולם מהתיאור במסכת תמיד¹²⁶ על ברכת הכהנים במקדש, שנעשתה בצמידות לעבודה וכשכלי השרת עימהם, ברור שהיו יחפים.

באשר לנשיאת כפיים ב'גבולין', תיקן רבן יוחנן בן זכאי שלא יעלו הכהנים בסנדליהם לדוכן.¹²⁷ יש ראשונים שהבינו שהתקנה היא לעלות ממש יחפים, אף ללא גרביים, וכן כתב ה'אגודה' (מגילה פ"ג סי' לד): 'שאסור לעלות בבתי שוקיים'. וכך נטה ה'בית יוסף'¹²⁸ לפרש את לשון הרמב"ם (הל' תפילה ונשיאת כפים פי"ד ה"ו): 'שלא יעלו הכהנים לדוכן בסנדליהן, אלא עומדין יחפין'. ויש ראשונים שהתירו גרביים, שהם אינם חלק מגזירת רבן יוחנן בן זכאי.¹²⁹ בגמ' (שם) הועלתה אפשרות שהטעם לאיסור נשיאת כפיים בסנדלים הוא משום 'כבוד הציבור', אך רב אשי אמר טעם אחר – שמא תיקרע הרצועה ויימנע הכהן מלעלות לדוכן ושמא יהיו שיחשבו שכהן זה הוא בן גרושה או חלוצה.

למעשה, בזמן הזה, הביא ה'משנה ברורה' בשם האחרונים שלא נכון לעלות ולברך ברכת כהנים כשהוא יחף מפני שיש בכך 'דרך גנאי', והוא מוסיף (סי' קכח ס"ק יח): 'שאין רגילין בזמן הזה לילך יחף לפני גדולים אלא יש לילך בפוזמקאות...!'. מדבריו למדנו שני דברים: א. 'שאין זה נכון', אך אין איסור לעלות יחפים ואין לבטל את המצווה בשביל כך. ב. אם רגילים לילך כך בפני גדולים כבימי קדם, אפשר לעלות כך לנשיאות כפיים,¹³⁰ וכן

124. שו"ת אז נדברו, ח"ז סי' ו, ועי"ש ח"ח סי' מ.

125. רמב"ם, הל' ביאת מקדש פ"ה הי"ז.

126. תמיד פ"ז מ"ב.

127. סוטה מ ע"א.

128. בית יוסף, או"ח סי' קכח.

129. ר' מנוח המובא בב"י שם בדעת הרמב"ם; וכן פסק בשו"ע, או"ח סי' קכח סעי' ה.

130. עולת תמיד, סי' קכח ס"ק יא.

כתב ה'ברכי יוסף' (או"ח סי' קכח ס"ק ג): 'שאם אינו זמן של קור ושאר הכהנים עומדים יחפים יעמוד גם הוא יחף'. אכן כך היה מנהג תימן, לעלות לדוכן יחפים ממש, אלא ששם כל הציבור היה יחף בתפילתו.¹³¹ יש לצרף גם סברת כמה מחברים בני זמננו, שכתבו ששורש תקנת רבן יוחנן בן זכאי לאסור עליית כהן לדוכן עם סנדלים, משום שהוא 'זכר למקדש', ובמקדש בוודאי הלכו הכהנים יחפים אף ללא גרביים.¹³²

לסיכום, במקומות שבהם רגילים לילך בסנדלים ללא גרביים אף בפני גדולים, ניתן לכתחילה לעלות כך לברכת כהנים, ובפרט במקומות שאין מקפידים שהחזן יעלה עם סנדלים ללא גרביים.

131. עולת יצחק, ח"ב או"ח סי' מו.
 132. הרב חיים דוד הלוי, מקור חיים ח"א עמ' 284; עולת יצחק, ח"ב או"ח סי' מ"ו; שו"ת בית מרדכי סי' ד.